

Amerika'da Müslüman Cemiyetlerin Doğuşu: New Yorklu Müslümanların Dinî-Sivil ve Eğitsel Kurumlaşma Süreci

Seyfi Kenan*

The Emergence of the Muslim Communities in America: The Process of Religio-Civil and Educational Institutionalization of Muslims in New York City

Voluntary Muslim migration from very diverse Muslim countries to non-Muslim lands, i.e. to the West, particularly to the USA, started at the beginning of the 20th century, and the acceleration after the 1960s was remarkable. Muslim immigrants came from countries that are as different from one another as Morocco and Iran, intermingling with the already existing African and Latino Muslims in America. Today, America's more than 1,200 mosques/Islamic centers –140 in New York City alone– and nearly 200 private Muslim schools –again, in New York City alone there are 22– give a visible testimony to the presence of the American Muslim experience. The convergence of this diversity of Muslims to one another while they all integrated to world's most religiously and culturally diverse nation is a compelling, dynamic process that needs to be studied from many angles. Keeping the illustrated context in mind, this article examines first how Muslims in America managed to integrate in a new land and culture that is unfamiliar and unknown to them, and then, analyses the process of the Muslim American, indigenous or immigrant, religio-civil and educational institutionalization in the New York City context. Moreover, this study argues that the experience of Muslim migration and integration to America, as with other migrations that occurred throughout history, created more dynamic Muslim communities and enabled them to acquire and learn more new ideas and aspects without hesitation or getting caught in any complex behavior.

Key words: American Muslims, Religio-Civil and Educational Institutionalization, Muslim New Yorkers.

Babası Yahudi, annesi Hıristiyan olan bir Amerikalı, Müslüman oluş tecrübesini şöyle anlatmış:

Zevkime uygun bir din bulmak için pazara çıkmamıştım. Amerika'da geçirdiğim yirmi beş yıllık yazarlık hayatımdan sonra aşırı şüpheci, kinik

* Dr., İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul. Bu makalede kullanılan bazı veriler, Columbia Üniversitesi'nde yürütülen ve Ford Foundation tarafından desteklenen *Muslims in New York*

tavrını yatıştırarak bir şey arıyordum. İsteklerimi tek tek çıkarmam mümkün değil; fakat ne aradığımı gayet iyi biliyordum. Papaza ihtiyacım yoktu. Tabii olanla kutsal arasında bir ayrım da bulunmamalıydı. Hele bedenim tabii ihtiyaçlarıyla arasında bir çatışma olmamalıydı. Sözün kısıası, duyarlığımı geliştirmek ve zihnimi disipline etmek için günlük, rutin anlamlı bir ritüel arıyordum. Hepsinden önemlisi, açıklık ve özgürlük arayışı içindeydim. Dogmayı sırtımda yük gibi taşıyabilmek karşılığında, aklımdan vazgeçmek hiç içime sinmiyordu. Nihayetinde İslâm'ı ne kadar öğrendiysem, aradığıma o kadar çok vardığımı farkediyordum.¹

1990'lı yıllarda İslâm'ı seçen gazeteci-yazar Michael Wolfe'a ait olan bu sözler, aynı zamanda beyaz, zenci veya Latin kökenli pek çok Amerikalıyı İslâm'a çeken yönleri de izah etmektedir. İslâm genellikle anlaşılır, tabii, açık ve düzenli bir din olarak görülmektedir. 20. yüzyıl başlarında New York'ta yaşayan Muhammed Alexander Webb'den Malcolm X'e kadar birçok mühtedi ve göçmen Müslümanlarda hâkim olan İslâm telakkisi bu şekildedir.

Bugün yerli ve göçmen Müslümanların ortaklaşa oluşturdukları İslâm tecrübesiyle, Amerika'daki üç büyük dinden biri haline gelen İslâm, son yıllarda Amerika kamuoyunda "Yahudi-Hıristiyan Geleneği"² (Judeo-Christian) kavramı yerine, "İbrahimi Gelenekler" (Abrahamic Traditions) kavramını yerleştirmiştir. Artık Amerika'da Müslümanlar "ötekiler" ya da "ötelede yaşayanlar" olarak algılanmamakta, bilakis Hıristiyanlık ve Yahudiliğin yanı sıra İslâm da bir "Batı" dini olarak görülmektedir³.

Bu makale bir yönüyle, Müslümanların kendi ülkelerinden gönüllü olarak göç edip genellikle daha iyi bir hayat kalitesine ulaşmak gayesiyle yerleştikleri ve pek de alışık olmadıkları Amerika'da, azınlık olarak yaşamayı öğrenme serencamı üzerinde duracak, diğer yönüyle de bu ülkede, özellikle New York şehrinde göçmen veya yerli Amerikalı Müslümanların dini-sivil kurumlaşma sürecini tahlil etmeye çalışacaktır. Daha geniş bir ifadeyle bu çalışma, New York'ta yaşayan siyah, Latino ve beyaz mühtedi Amerikalı Müslümanlarla, son otuz yılda hızla artan ve Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluştur-

City adlı projede, 1998-2003 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucunda elde edilmiştir. Columbia Üniversitesi, School of International and Public Affairs'te yürütülen bu projedeki Prof. Lisa Anderson, Prof. Richard Bulliet ve Dr. Louis A. Cristillo'ya teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Michael Wolfe, *The Hâdj: An American's Pilgrimage to Mecca* (New York: Grove-Atlantic Press, 1998), s. 6-9.

² "Judeo-Christian Tradition" kavramı 1850'lerden itibaren Avrupa'dan göç eden Yahudilerin kullanımıyla Amerika'da yerleşmeye başlamış ve 1990'lı yıllara kadar yoğunlukla kullanılmıştır. Fakat günümüzde bunun yerine "Abrahamic Traditions" kavramının daha çok kullanıldığını görmek mümkündür.

³ Jane I. Smith, *Islam in America* (New York: Columbia University Press, 1999), s. x.

ran çeşitli ülkelerden gelen göçmen Müslümanların Amerika'daki tarihlerine genel bir bakıştan sonra New Yorklu Müslümanların cami-kültür merkezleri, özel Müslüman okulları, yardımlaşma dernekleri ve sivil toplum örgütleri açmakla genel dinî-sivil ve eğitimsel kurumlaşma sürecini değerlendirecektir.

Tarihte ilk kez 20. yüzyılda Müslümanlar gönüllü olarak kendi tercihleriyle Avrupa ve Amerika'ya, yani Müslüman olmayan ülkelere yerleşmeye, oralarda iş gücü sahibi olduktan sonra kurumlaşmaya ve ikinci, üçüncü nesil yetiştirmeye başlamışlardır⁴. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'dan Amerika'ya küçük bir Müslüman göçü olduysa da İslâm dünyasından Avrupa ve Amerika'ya doğru göç daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir. Fakat tarihte nüfus açısından Müslümanların azınlıkta olduğu ve siyasî açıdan gayrimüslimler tarafından yönetildiği örnekler de vardır. Bunun en dikkat çekici örneği Rusya Tatarlarıdır⁵.

Son yıllarda Amerika'da en hızlı büyüyen dinin İslâm olduğu söylenmektedir⁶. Nitekim son otuz yılda açılan cami-kültür merkezleri ve özel Müslüman okulları sayısındaki artışa bakıldığında, bu rahatlıkla anlaşılmaktadır (Şekil 1). Fakat bu gelişim tablosunun 11 Eylül 2001'den sonraki durumunun da detaylı bir şekilde araştırılması gerekir. Böyle bir çalışma, Amerikalı Müslümanların son yıllardaki kurumlaşma serencamını anlamak ve bunun sekteye uğrayıp uğramadığını görmek açısından önemlidir.

⁴ Müslümanların gayrimüslim ülkelerde bulunuşunun tarihi ve hukukî tartışmaları hakkında daha detaylı bilgi almak için bk. Bernard Lewis, "Legal and Historical Reflections on the Position of Muslim Populations Under Non-Muslim Rule," *Muslims in Europe*, ed. Bernard Lewis ve Dominique Schnapper (London: Pinter Publishers, 1994). İslâm hukukunun teşekkül dönemlerinde ve fıkıh mezheplerinin ortaya çıktığı zamanlarda Müslümanların gayrimüslim topraklarda bulunuşu, oralarda azınlık olarak yerleşmeleri, mesele olarak genellikle gündeme gelmemiş, böyle durumlar hâsıl olduğunda ise yaygın kanaat, azınlık Müslümanların en kısa zamanda bir İslâm ülkesine göç etmeleri gerekir şeklinde olmuştur. Bu açıdan, İslâm fetihlerinin hızla yayıldığı ve toprakların genişlediği bir dönemde İslâm ulemasının oldukça farazî olan azınlık Müslümanlar meselesine ciddi vakit ayırmamaları ve eserlerinde konu edinmemeleri anlaşılabilir bir husustur.

⁵ 1552'den itibaren Slav ve Hıristiyan Ortodoks bir ülke tarafından ilhak edilmelerine rağmen güçlü dinî ve millî bir kimliği bugün bile korumaktadırlar. 1784'ten itibaren Müslüman Tatarların kimliği resmî olarak tanınmıştır. Rusya Parlamentosu 1997 yılında sunduğu yasa tasarisinde Ortodoksluk, İslâm, Yahudilik ve Budizm'i Rusya'nın millî dinleri olarak kabul etmiş, Protestanlık ve Katolikliği ise yabancı dinler olarak beyan etmiştir.

⁶ Mohamed Nimer, "Muslims in American Public Life," *Muslims in the West: From Sojourners to Citizens*, ed. Yvonne Y. Haddad (New York: Oxford University Press, 2002), s. 169; John L. Esposito, "Muslims in America or American Muslims," *Muslims on the Americanization Path?* ed. Yvonne Y. Haddad ve John L. Esposito (New York: Oxford University Press, 2000), s. 3; Yvonne Y. Haddad, ed., *The Muslims of America* (New York: Oxford University Press, 1991), s. 3-5; Yvonne Y. Haddad ve Adair T. Lummis, *Islamic Values in the United States: A Comparative Study* (New York: Oxford University Press, 1987), s. 3.

Asıl konuya girmeden önce, günümüzdeki tecrübeyi daha iyi anlamamıza yardım etmesi açısından bazı tarihî olayları bilmek ve Amerika'ya doğru Müslüman göçün ortaya çıkış dinamiklerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Amerika'da İslâm'ın Tarihi:

Batı literatüründe Müslümanların göç yönleri ve hareketleri üzerine yazılan eserler, son yıllar hariç tutulursa oldukça sınırlıdır. Fakat Müslümanların hem tarihte ve hem de günümüzde göç hareketleri hayli fazladır. Bu göç hareketlerinde genellikle Müslüman nüfusun doğudan güneye doğru gittiğini görmekteyiz. Başlıca göç hareketleri şu şekilde sıralanabilir: İspanya'dan kaçış (1492-1580), Rusya'dan göç (1552-1917), Çin'den göç (1877-1952) ve geçtiğimiz yüzyıldaki Balkan göçü (1877-1991)⁷. Ancak son kırk yıldır bu göç yön değiştirmiş, artık doğudan batıya doğru gerçekleşmektedir. Bugün Avrupa'nın çeşitli şehir ve varoşlarında 12 milyondan fazla Müslüman yaşarken, Amerika'da 6 milyon Müslüman bulunmaktadır⁸. Amerika'daki Müslüman nüfusun 2 milyon civarında olanı Afrika kökenli Amerikalı (Afro-American) veya Afrikalı, çoğunluğu göçmen ve nispeten az da olsa beyaz ve Latin kökenli mühtedilerden oluşmaktadır.

Tarihine bakıldığında Amerika'nın İslâm'a pek de yabancı olmadığı görülür. Afrika'dan Amerika'ya doğru köle ticareti yapıldığı yüzyıllarda, bu ülkeye getirilenler arasında pek çok Müslüman da bulunmaktaydı.⁹ Kuzey Amerika'da ilk kayda geçen Müslüman varlığı, Estevan adında bir köle ile başlar. Estevan, Panfilo de Narvaez Seferi'yle 1527'de İspanya'dan Florida'ya gelen Faslı zenci bir rehber ve tercümandı. İmparator V. Charles tarafından görevlendirilen İspanyollarla birlikte Amerika'nın güneybatısında birçok bölgede yıllarca keşiflerde bulundu.¹⁰ Daniel Panger, bir romanında

⁷ Kemal Karpat, "Muslim Migration: A Response to Aldeeb Abu-Sahlieh," *International Migration Review*, XXX, 1 (1996), s. 79.

⁸ Amerika'da yapılan nüfus sayımlarında muhataba, "dini" şeklinde bir soru sorulmadığından, ülkedeki herhangi bir dine bağlı olanların net sayılarını vermek mümkün değildir. Fakat çeşitli demografik ölçümlerle tahmini bir sayı verilmektedir. Bu makalede, Amerika'daki Müslümanların sayılarının tespiti için dayanılan kaynak, *Columbia Üniversitesi, School of International and Public Affairs*'de 1998'den beri New York'taki Müslümanlar üzerine öncelikli olarak demografik ve sosyo-antropolojik çalışmalar yapan *Muslims in New York City* adlı projesidir.

⁹ Richard Brent Turner, *Islam in the African-American Experience* (Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 1997), s. 12; Sylviane A. Diouf, *Servants of Allah: African Muslims Enslaved in the Americas* (New York: New York University Press, 1998), s. 4-49.

¹⁰ Nuñez Cabeza de Vaca, *Relation of Nuñez Cabeza de Vaca*, çev. Buckingham Smith (Ann Arbor: University of Michigan Microfilm, 1966), orijinali 1542'de İspanyolca basılmıştır;

Estevan'ı "Siyah Ulysses" olarak tanımlarken, onu kendi ağzından şöyle konuşturmuştu:

"Ben Estevan, Fas'ta Azemour'dan siyah bir adam. Bu, benim Cabezade Vaca diye adlandırılan Alvar Nuñez ile yaptığım seyahatin tasviridir. Eğer insanlığın uzun tarihi boyunca böyle bir gezi gerçekleşmişse, ben buna benzer bir şey duymadım. Hatta Yason'un hikâyesi ve onun cesur mu cesur Argonot'u¹¹ ne kadar muhteşem bir kahramanlık göstermiş olsa da, bu seyahate denk olamaz. Ama yine de sen gel, bunda karar ver!"¹²

17. - 19. yüzyıllar arasında Amerika'ya köle olarak getirilen Afrikalıların % 7 - 8'inin Müslüman olduğu¹⁵ tahmin edilmektedir. Köleleştirilmişler içerisinde, Müslüman olanlar gösterdikleri direniş ve kültür seviyeleriyle oldukça farklı bir konumları vardı. Onların hayat hikâyeleri daima büyüleyici olmuştur. Bu hayat hikâyeleri arasında Afrika'dan kaçınıp Amerika'ya, yani kendilerine yabancı olan bir ülkeye köle olarak getirilen prenslerin, öğretmenlerin, askerlerin, aydınların ve entelektüellerin gerçek dramları vardır. Bu arada, Amerika'daki ilk zenci hikâyeciliğinin Batı Afrika'dan getirilen Müslümanlarla¹⁴ başladığını belirtmek gerekir.

Bu ilk Müslümanlar, Amerika'daki Kuzey-Güney iç savaşından önce İslâm geleneğini sadece şifahi seviyede de olsa, muhafaza ederek var olmaya ve Müslümanlıklarını bir sonraki nesle aktarmaya çalışmışlardır. Fakat bu Afrikalı Müslümanların yıllarca korudukları ve içinde yaşamış oldukları şartlar elverdiği oranda şekillendirdikleri dinî hayatları ve gelenekleri bugüne kadar taşınamamıştır.¹⁵ Günümüzde ise Amerika'da daha çok son otuz yılda artan, çeşitli ülkelerden gelen göçmen Müslümanların şekillendirdiği ve yerli tecrübeyi de etkisi altına alan yeni bir dinî hayatın oluşumu söz konusudur.

Her ne kadar 1230'lu yıllarda Cengiz Han'ın önünden kaçan Uygur Türkleri'nin Alaska üzerinden Amerika'ya göç ederek Kızılderili bazı kabilelerle

R.R. Wright, "Negro Companions of the Spanish Explorers," *American Anthropologist*, 4 (1902), s. 225; Clyde-Ahmad Winters, "Afro-American Muslims from Slavery to Freedom," *Islamic Studies*, XVII, 4 (1978), s. 187-205.

¹¹ Yunan mitolojisinde "Altın Pösteki"yi elde etmek için Argo gemisinde Yason'un idaresi altında seyahat eden kahramanlardan biri.

¹² Daniel Panger, *Black Ulysses* (Athens: Ohio University Press, 1982), s. 3; Turner, *Islam in the African-American Experience*, s. 11.

¹³ Albert J. Raboteau, *Slave Religion* (New York: Oxford University Press, 1978), s. 4.

¹⁴ Michael MJ Fischer, "Orientalizing America: Beginnings and Middle Passages," *Middle East Report*, 178 (1992), s. 33.

¹⁵ Turner, *Islam in the African-American Experience*, s. 12.

karışarak yaşadıkları anlatılsa da,¹⁶ İslâm dünyasından Amerika'ya doğru gönüllü göç, son yüzyıllara, 19. ve 20. yüzyıllara doğru gelindiğinde yoğun olarak başlamıştır. İslâm dünyasından Amerika'ya ilk göçlerin tarihi, aynı zamanda Osmanlı'dan Amerika'ya göçün de tarihidir. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göçte her iki ülke açısından da çeşitli sebepler vardır. Tarihe "Suriye'den Göç"¹⁷ olarak geçen göç dalgası 1860'tan sonra başlar. Osmanlı topraklarında baş gösteren sosyoekonomik şartların ciddi şekilde kötüleşmesi sonucunda hem Müslümanların hem de gayrimüslim azınlıkların iş imkânlarının bozulması, bu sebeplerin iç etkenlerini oluşturur¹⁸. Fakat diğer taraftan hem Kuzey hem de Güney Amerika'da (Brezilya ve Arjantin) çok daha iyi şartlarda iş imkânlarının olması, özellikle yüksek ücretler ödenmesi, bu göç dalgasının dış etkenlerini oluşturmaktaydı. Amerika'ya Osmanlı göçü hakkında ilk ve en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Kemal Karpat'a göre, bu göç dalgasının dış faktörleri iç faktörlere göre daha belirleyici olmuştur¹⁹. Bir başka ifadeyle, Osmanlı'dan Amerika'ya yarım yüzyıldan fazla süren göç dalgasında, ülkedeki ekonomik bozulmadan çok, Amerika'da daha iyi şartlarda ve yüksek ücretler karşılığında iş imkânlarının olması en önemli tayin edici sebep olmuştur. Süveyş Kanalı'nın inşası da bu göç akışını daha kolaylaştırmıştır.

Diğer taraftan misyoner okullarında eğitim gören Hıristiyan azınlığın Amerika'nın hayat ve iş imkânları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları, Suriye'den göçü hazırlayan etkenler arasında sayılmaktadır.²⁰ Şüphesiz hızlı nüfus artışı, buna karşılık ziraata elverişli toprakların sınırlı oluşu da bu göçü etkileyen faktörlerden biridir.

1880'lere kadarki göç hakkında çok az bilgiye sahibiz. Bununla beraber bazen tarih sayfalarında Hajj Ali olarak bilinen (Amerikalıların "Hi Jolly" diye adlandırdığı) simalara rastlamak mümkündür. Hajj Ali'nin 1856'da, Amerikan süvarilerince Arizona çöllerinde ve California'da deve çiftlikleri kurup

¹⁶ Uygur Türkleri'nin göçü hakkında daha detaylı bilgi için bk. Ethel G. Stewart, *Dene ve Na-Dene Kızılderilileri: Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler M.S. 1233*, çev. Eşref B. Özbilen (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000).

¹⁷ Suriye'den Göç diye anılan bölge içerisine başlıca Şam, Halep, Trablusgarb, Beyrut, Akka ve Kudüs şehirleri ve kısmen bugünkü Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi girmektedir.

¹⁸ Kemal Karpat, "Ottoman Emigration to America, 1860-1914," *International Journal of Middle East Studies*, XVII, 2 (1985), s. 179.

¹⁹ Karpat, "Ottoman Emigration to America," s. 179.

²⁰ Smith, *Islam in America*, s. 51.

yetiştirilmesi için getirildiği,²¹ fakat bu teşebbüs başarısız olunca California'da kalıp altın aramaya koyulduğu anlatılmaktadır.²²

İlk göçmenler çoğunlukla Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan azınlıklardan oluşuyordu; ancak kısa bir süre sonra sayıları az da olsa bugün Lübnan olarak adlandırdığımız bölgeden Müslüman göçmenler de Amerika'ya göç etmeye başlamıştır. Amerika'daki resmî belgeler 1820-1920 yılları arasında yaklaşık 326.000 Osmanlı vatandaşının Amerika'ya göç ettiğini göstermektedir.²³ Göçmenlerin çoğunluğu azınlıklardan, Rum ve Ermeni Hıristiyanlardan ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Doğu Anadolu ve Arap topraklarında yaşayan nüfusun % 93'ünü oluşturan Türk-Arap Müslümanlar, Osmanlı'dan Amerika'ya göçün sadece % 15'ini teşkil etmiştir²⁴.

Osmanlı'dan göç eden Müslüman Araplar ve Türkler önceleri Amerika'nın doğu kıyılarına yerleşmişler, bakkallık ve seyyar satıcılık gibi küçük ticaret işleriyle meşgul olmuşlar; fakat daha sonra Araplar Orta Batı'ya (Midwest) yerleşmek üzere, doğu kıyılarını terk etmişlerdir. Özellikle bazıları çiftliklere yerleşmiş; Türkler Boston, Chicago, New York ve New Jersey gibi şehirlere giderken, Araplar genellikle Dearborn, Michigan gibi merkezlerdeki fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Ford arabalarının sahibi Henry Ford, otomobil fabrikalarında Arap kökenli göçmenleri istihdam etmeye başlayınca Detroit kenti Suriye, Filistin, Yemen ve Lübnan'dan gelen göçmen Araplarla dolmuş ve nitekim daha sonra "Arab Detroit" olarak adlandırılmıştır²⁵.

²¹ ABD, deve katarları oluşturarak ordusunun nakliye sistemini güçlendirmek için 1855'te Osmanlı Devleti'nden deve istediği ve Osmanlı'nın da bu isteğe karşılık belli sayıda deve gönderdiği bilinmektedir. Bu tarihlerde develer aynı zamanda ticaret mallarının kara nakliyesinde de kullanılan etkin taşıma araçlarıydı.

²² Smith, *Islam in America*, s. 51.

²³ U.S. Department of Justice, *Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service*, 1987.

²⁴ Karpat, "Ottoman Emigration to America," s. 185. Elazığ, Malatya, Harput ve Akçadağ'dan Amerika'ya gitmek için yalın ayak yollar kat edip Beyrut'a varan Müslüman Türklerle o dönemin tarih sayfalarında rastlamak mümkündür. Birçok açıdan bu göçlerin tarihi çalışılmaya değer bir konudur.

²⁵ Nabeel Abraham ve Andrew Shryock, eds., *Arab Detroit: From Margin to Mainstream* (Detroit: Wayne State University Press, 2000). Amerikan şehirlerinde 3,5 milyon Arap Amerikanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Çeşitli Amerikan üniversitelerinde görev yapan Arap Amerikalı öğretim görevlisi sayısı 4000 civarındadır. Arap-Amerikan Tıp Derneği'ne üye olanların sayısı 2000'dir. Ayrıca 140 sivil, kültürel veya dini kuruluşla birlikte yetmiş beş neşriyat, çeşitli televizyon ve radyo yayınları bulunmaktadır. Arap-Amerikalılar hakkında daha detaylı bilgi için bk. Joseph R. Haiek, *The Arab American Almanac* (California: The News Circle Publishing House of Glendale, 2003), s. 560.

Harput ve Malatya yörelerinden giden önemli miktarda Müslüman Türk'ün (10.000 civarında olduğu söylenmektedir) belli bir şehre veya bölgeye yoğun bir şekilde yerleşerek bir Türk topluluğu oluşturamadığını görmekteyiz. Bu dönemdeki Osmanlı göçü üzerine önemli bir çalışması olan Kemal Karpat, bunun sebebini birkaç faktöre bağlamaktadır. Göç edenlerin çoğunun genç ve erkek olmaları, çevrelerinde Müslüman kadınların bulunmayışı, dinî ve kültürel mirasın muhafazası ve bir sonraki nesle geçmesinde etkili yol olan ülkelerine dönerek evlenme ve aile oluşturma imkânı elde edememeleri, kendilerine rehberlik edecek toplum liderlerinin olmaması ve çeşitli din değiştirme baskıları²⁶ ilk göçmenlerin 20. yüzyılın başında Amerika'da kalıcı bir cemiyet oluşturamamalarında önemli sebepler olmuştur. Diğer taraftan, 1920'den sonra Müslümanların göçünü zorlaştıran yeni göç kanununun Amerika'da kabul edilmesi, din değiştirmeler, ölümler ve önemli ölçüde Türkiye'ye geri dönüşler Yeni Dünya'da bir Türk cemiyetinin kök salmasını imkânsız hale getirmiş olsa gerektir. Başka bir ifadeyle, bu durumun oluşmasının sebebi, ilk Türk göçmenlerin azınlık tecrübesinin bulunmayışı ve ilk defa azınlık olarak Müslüman olmayan bir ülkede kalabilmeleri değil, yaşayabilmeleri için gerekli olan sosyal-dinî-kültürel bir donanıma sahip olmamalarıdır denebilir.

Bununla birlikte, Rusya Tatarları'nın New York'taki Müslüman topluluğa katkılarıyla alâkalı önemli bir hususu bu arada dile getirmek gerekir. New York'un Brookly'n semtinde 1907'de *American Mohammedan Society* (Amerikalı Müslümanlar Cemiyeti) ve bu cemiyet mensuplarının camisi, Polonya ve Rusya'dan göç eden Tatarlar tarafından kurulmuştur²⁷. Belli bir müddet sonra Müslüman Tatarlar yine Brookly'n'de Powers Street'de üç binayı satın alarak camiye çevirmişler ve New York'ta ilk defa ibadethane maksadıyla mülk satın alan Müslüman cemiyet²⁸ olma özelliğiyle Amerika tarihine geç-

²⁶ Karpat, "Ottoman Emigration to America," s. 185.

²⁷ Marc Ferris, "To 'Achieve the Pleasure of Allah': Immigrant Muslims in New York City, 1895-1991," *Muslim Communities in North America*, ed. Yvonne Y. Haddad ve Jane I. Smith (Albany: State University of New York Press, 1994), s. 211.

²⁸ Cemiyet kavramı bu makalede, İngilizce "community" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. "Community," Türkçe'de "topluluk, cemiyet ve cemaat" gibi anlamlarla karşılanmaktadır. Cemiyet, bu makalede, "bir grubu inşa eden etnik, dil, sosyokültürel ve dinî ortak paydaların bir araya getirdiği topluluk," cemaat ise "dinî topluluk" anlamında kullanılmaktadır. Cemiyet genellikle azınlık olarak yaşayanları kapsar. Kavramsal kullanım açısından Müslüman cemiyeti ve cemaati olabileceği gibi, Türk veya Latino cemiyeti olabilir. Cemiyet kavramı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Juan Flores, "The Latino Imaginary: Meanings of Community and Identity," *Identities: Race, Class, Gender, and Nationality*, ed. Linda M. Alcoff ve Eduardo Mendieta (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2003), s. 96-104.

mişlerdir²⁹. Halen bu cami, Yeni Dünya'da hayatta kalabilen en eski cami-kültür merkezi olarak bilinmektedir.

Diğer taraftan bu dönemlerdeki Amerika'nın kendi sosyokültürel yapısıyla alâkalı şu özelliği zihinlerde tutmak gerekir: Sosyal-sivil haklar, çok kültürlülük gibi kavramların, başka ülkelerde olduğu gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra önem kazandığı bir ülke olan Amerika'nın, her ne kadar göçmenlerden oluşan bir ülke olsa da nereden ve hangi inançtan gelirse gelsin, göçmenlere sıcak baktığı söylenemez. Amerika daima yeni gelen göçmenleri okul, kilise, hukuk sistemi, iş yerleri ve benzeri bütün sosyal kurumlarıyla asimile edip Amerikalılaştırmaya çalışmıştır. Nitekim Amerika'nın, özellikle de göçmenlerin en çok bulunduğu New York'un üstlendiği bu misyonu ifade eden "melting pot" kavramı, 1930'lu yıllarda öne çıkmıştır. O dönemin sosyokültürel şartlarında "eriten kazan" şeklinde anlaşılan bu kavram bugün daha çok sivil zihniyet ve çok kültürlülük anlayışını yansıtan bir kaymaya uğrayarak, bilhassa New York'ta çeşitli kültür ve coğrafyalardan gelen insanların kaynaştığı ülke anlamında kullanılmaktadır.

1965'ten sonra göçmen kanunundaki yeni düzenlemeyle birlikte Amerika, İslâm dünyasından önemli miktarda göç almaya başlamıştır. Başkan Lyndon Johnson'ın imzaladığı yeni göç yasasıyla 20. yüzyılın başından itibaren yürürlükte olan düzenleme değişmiş, göçmenlerin kabulünde gözetilen etnik veya ırkî köken ayrımı kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra Avrupa'dan göçün önemli oranda düştüğü, Ortadoğu ve Asya'dan gelenlerin sayısında çok önemli artışların olduğu gözlenmiştir. 1965'ten bu yana Amerika'ya göç edenlerin yarıdan fazlasının Müslüman olduğu³⁰ bilinmektedir.

1970'li yıllardan sonraki göçler çoğunlukla Güney Asya ülkelerinden, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Endonezya ve Malezya'dan gerçekleşmiştir. Güney Asyalılar'la birlikte Gana, Kenya, Senegal, Uganda, Liberya, Tanzanya gibi Afrika ülkelerinden göç eden Müslüman sayısında da önceki yıllara göre önemli artışlar olmuştur. Bütün göçmenlerin ilk durağı New York şehri olmuş, birçoğu iş imkânı ve daha çok para kazanma olanağından dolayı dünyanın bu önemli metropolünde kalmış, bir kısmı da Chicago, Detroit, Houston, Los Angeles gibi büyük şehirlere yerleşmiştir.

²⁹ *Book of Conveyances*, Brooklyn City Register, Block 2781, Lot 12; Ferris, "Immigrant Muslims in New York City," s. 211. Polonyalı Tatarlar, aslen yüzyıllar önce Rusya'dan Polonya ve Litvanya bölgelerine asker olarak giden Tatarlara dayanmaktadır.

³⁰ Smith, *Islam in America*, s. 53.

New York Şehrinde Müslümanların Dinî-Sivil Kurumlaşma Süreci

Günümüzde 8 milyon nüfusa sahip New York şehrinde yaklaşık 600.000 civarında Müslüman yaşamaktadır. New Yorklu Müslümanlar nüfus, ırk, etnisite, sınıf ve mezhep farklılıkları açısından oldukça zengin bir çeşitlilik arz etmektedir. Göçmen Müslümanların geldikleri coğrafya Arap dünyası, Balkanlar, Karayipler, Orta ve Güney Asya, Türkiye ve Batı Afrika gibi bölgelerdir. Hac dönemindeki inanılmaz atmosferden sonra, belki de Müslümanlar arasında çeşitlilik açısından en zengin ortamın New York olduğunu söylemek abartılı olmaz. Bu çeşitliliğe ve farklılığa rağmen, pek çok New Yorklu yine de Müslüman ve Arap kavramlarını birbirine karıştırabilmektedir. Hatta birçoğu dünyadaki Müslüman nüfusun çoğunluğunun Arap olmadığını ve Arapça konuşmadığını öğrendiğinde şaşırılmaktadır.

Bugün Amerika'da yaşayan göçmen Müslümanların en önemli meselesi, Kemal Karpat'ın da belirttiği gibi kendi dinî ve kültürel kimliklerini asimile olmadan nasıl koruyabilecekleridir⁵¹. İslâm dünyasından gelen ilk göçmenler, bir miktar para kazanıp ülkelerine dönme idealine sahip olmaları sebebiyle, birkaç istisnanın (örneğin Araplar) dışında, genellikle cemiyet oluşturma ve kurumlaşmaya giriş(e)memişlerdir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni göçlerin başlaması ve bu dönemde gelenlerin daha eğitilmiş olmaları sebebiyle, cemiyet olmayı gerektiren hususlar bu göçmenlerde öncelikli bir iş olarak kendini hissettirmeye başlamıştı. Özellikle ibadet edebilecekleri uygun mekânlar oluşturma ihtiyacı cemiyet olmayı zorunlu kılıyordu.

New York'ta bu ilk dönemlerde ibadetler camilerde değil, özel evlerde, apartman dairelerinde, kiliselerin alt katlarında kiralanan odalarda ya da büyük binaların bodrum katlarında yapılıyordu. New York'ta önde gelen iki Türk camisi olarak bilinen *Kırım-Türk Camii* (kuruluşu 1962) ve *Fatih Camii*'nin (kuruluşu 1980) ve en eski üyeleri kiliselerde kiralanan odalarda ve bodrum katlarında cuma namazı kılanlardan oluşmaktaydı. Bu geçiş sürecinde cuma namazını, imamlık eğitimi almış kimseler değil, halktan belli ölçüde dinî eğitim almış, Kur'ân okuyabilen kimseler kıldırılmıştır. Genellikle meslekî eğitim almış imamların Amerika'ya gelişi, 1970'li yıllardan sonra göçmen Müslümanların kurumlaşmaya başlamaları ve cami-kültür merkezleri inşa etmeleriyle gerçekleşmiştir. Yerli zenci Müslümanlar da camilerinde iyi yetişmiş imam ihtiyacını Arap dünyasına, özellikle 1950'lerden sonra Mısır ve Suriye'ye gönderdikleri öğrenciler sayesinde karşılamışlardır. İslâm dünyasında

⁵¹ Karpat, "Muslim Migration," s. 82.

cari olan sahih İslâm inancıyla bağdaşmayan bazı itikadî öğreti ve sosyal söylemlere sahip olmasına rağmen, *Nation of Islam*'ın lideri Elijah Muhammed dahi iki oğlunu dinî eğitimlerini almaları için Ezher Üniversitesi'ne göndermiştir. Nitekim oğullarından Warith Deen Muhammed eğitimini tamamladıktan sonra Amerika'ya dönmüş, babasının ölümünün ardından da *Muslim American Society*'yi kurarak, bütün üyeleri ve teşkilatı Sünnî öğretiye yöneltmiş (zenci Müslümanların yaklaşık % 80'ini temsil etmektedir), *Nation of Islam (NOI)* ise Louis Farakhan'ın liderliğinde küçük bir organizasyon olarak kalmıştır (zenci Müslümanların sadece % 5'ni temsil etmektedir). *NOI* organizasyon ve üye sayısı itibarıyla küçük olsa da etkin kurumlaşmasıyla Amerika kamuoyunda sesi en çok duyulan ve çeşitli söylem ve faaliyetleriyle gündem oluşturabilen bir teşkilattir³².

1980'li yıllardan sonra New York'ta değişik semtlerde, Brooklyn, Queens ve Manhattan başta olmak üzere Müslüman cemiyetlerin sayılarının artmasına paralel olarak cami-kültür merkezi sayısında da hızlı bir artışın olduğu gözlenmiştir. Göçmen sayısının hızla artması daha eğitilmiş, ekonomik açıdan daha iyi bir seviyeye gelmiş, çevresiyle daha iyi sosyal ilişkiler kurabilen üyelere sahip olan cemiyetler için hem dinî hem sivil kurumlaşma süreci Amerikan hayatının kaçınılmaz ihtiyaçlarından olmuştur. Bu dönemde cemiyetler kendi finans kaynaklarıyla kurumlaşmaya çalışmışlar; fakat mahallî finans kaynakları yeterli olmadığında her cemiyet kendi ülkesinden gördüğü maddî destekle varlığını devam ettirebilmiştir.

New Yorklu Müslümanların çoğunluğu birinci nesil göçmenlerden oluştuğu için, cami-kültür merkezleri ve özel okullar genellikle belli bir etnik gruba aitmiş hissi vermektedir. Dinî-sivil kurumlaşmanın etnik kökene bağlı olarak gelişmesinde ilk göçmenlerin eğitimlerinin yeterli olmaması sebebiyle iletişim dili olarak İngilizce'den çok kendi ana dillerini kullanmaları, kendi hemşehri ve yurttaşlarına göç etme ve iş bulma hususunda öncelik tanımaları³³ gibi sebepler önemli rol oynamıştır.

Genelde Amerika'da, özelde New York'ta camiler İslâm dünyasında bulunan camilerden, imam ve cemaatin fonksiyonu ve mimari gibi açılardan farklılık arz etmektedir. Camiler çoğunlukla ibadethane, hafta sonu okulu, hatta kültürel ve sivil hizmetler veren eğitim merkezleri olarak kullanılmak-

³² 1995 yılında, Washington D.C.de ayrımcılık, ırkçılık gibi hatalardan dönme (day of atonement-kefaret günü) olarak adlandırılan "Million Man March" yürüyüşüne yüzbinlerce kişi katılmış ve Amerika'da büyük bir yankı uyandırmıştır.

³³ Haddad ve Smith, *Muslim Communities in North America*, s. xxi.

tadır³⁴. Amerika'daki camilerin bu işlevleri Osmanlı'daki "külliye" sistemini akla getirirse de, külliyelerden çok farklı yapıya sahiptir. Amerika'da İslâm medeniyeti tarihi boyunca ortaya çıkmış formları benimseyen cami yapılarının sayısı oldukça azdır. Temelden inşa edilen caminin, hazır binayı camiye çevirmeye oranla çok daha masraflı olması ve günümüzdeki New Yorklu Müslümanların genellikle çalışan orta tabaka ve küçük esnaftan oluşması sebebiyle, daha ekonomik ve cemiyetin daha rahat kullanabileceği binalar seçilmektedir. Böylece Müslüman cemiyetlerinin yoğunlukla yaşadığı mahallelerde satılık veya kiralık mahalle kilisesi, havra³⁵, itfaiye binası, sinema³⁶, sağlık ocağı³⁷, dükkân veya daireler³⁸ cami-kültür merkezlerine dönüştürülmektedir. 1992-95 yılları arasında Amerika genelinde 1000'e yakın caminin oluşumu üzerinde yapılan bir araştırma cami-kültür merkezi için temelden inşa edilenlerin sayısının 100'den az olduğunu ortaya koymuştur³⁹. Bu mekânların camiye dönüşüm süreçlerinde binanın iç yapısı tamamen, dış yapısı ise

³⁴ New York şehrinin varoşunda yer alan *Islamic Center of Long Island* isimli cami-kültür merkezi çok yönlü faaliyetleriyle bilinmektedir. Kapsadığı alan ve hem etnik hem de kuşak açısından hitap ettiği kitlenin çeşitliliği itibarıyla New York'un en önde gelen cami-kültür merkezlerindedir. Bu merkezin çok yönlü fonksiyonları hakkında daha detaylı bilgi almak için sırf bu konuda yazılmış olan şu esere bakılabilir: Farouque Khan, *Story of a Mosque in America* (Iowa: Cedar Graphics, 2001), s. 157.

³⁵ Bir İtalyan mahallesi olan Bensonhurst, Brooklyn'deki *Islamic Center of Brooklyn* 1999'da havradan cami-kültür merkezine çevrilmiştir. Daha çok Arapların, özellikle Mısırlı Müslümanların öncülüğünde kurulmuştur. Bünyesinde okul öncesi (Pre-Kindergarten) çocuklara eğitim hizmeti veren bir okul ve büyük bir konferans salonu bulunmaktadır. Ayrıca bilgisayar odası da bulunan bu merkezde kendi mensuplarına hitap eden bilgisayar kursları verilmektedir.

³⁶ Türk göçmenlerin öncülüğünde kurulan *Fatih Camii-Mosque* Bay Ridge, Brooklyn'de sinema olarak kullanılan binanın satın alınarak camiye çevrilmesiyle oluşmuştur. Zamanla Çin mahallesine dönüşen bir semtte bulunan bu cami, bünyesinde cemiyet mensuplarına hafta sonu eğitim hizmetleri veren mütevazı bir okul, daha çok dinî eserlerin satıldığı bir kitapçı, mahalli-kültürel ve dinî kıyafetlerin satıldığı bir dükkân ve helâl yiyecekler (et, sucuk vs.) başta olmak üzere çeşitli gıda maddeleri satan bir market de bulunmaktadır. *Fatih Camii*, Amerika genelinde 2000 yılı itibarıyla açılan on iki ayrı cami ve mahalle mescidinin merkezi rolünü üstlenmesinin yanı sıra *United American Muslim Association* adlı bir dinî-sivil kuruluşun da merkezi durumundadır.

³⁷ New York'a bağlı bir ada semt olan Staten Island'da bulunan *Albanian Islamic Cultural Center*, klinik olan büyük bir binayı satın alarak cami-kültür merkezine çevirmiştir. Arnavut Müslümanların öncülüğünde kurulan ve 5000 kişinin rahatlıkla namaz kılabilirdiği bir camiye sahip olan bu merkez, aynı binada 1998'de özel *al-Miraj* İslâm okulunu açmıştır. Bünyesinde büyük bir konferans-tiyatro salonuyla birlikte spor salonu bulunduran bu okul, 300'e yakın öğrenciye sahiptir. *Albanian Islamic Cultural Center* cami-kültür merkezi-okul modelini New York'ta gerçekleştiren birkaç Müslüman dinî-sivil kuruluşun bir tanesidir.

³⁸ Dükkân, daire veya iki katlı özel mülkiyetli evlerin (private house) satın alma veya kiralamaya yoluyla cami ve mahalle mescidine çevrilmesi New Yorklu Müslümanların dinî kurumlaşma sürecinin en çok rastlanan örneklerindedir.

³⁹ Omar Khalidi, "Approaches to Mosque Design in North America," *Muslims on the Americanization Path?*, s. 317.

kısmen değiştirilip cemiyetin sivil-sosyal ihtiyaçlarına göre yerin müsaade ettiği ölçüler içerisinde okul, kurs, klinik, gençler için spor odası,⁴⁰ market ve benzeri ilaveler yapılmaktadır. Hatta bazı merkezlerde düğün, doğum günü gibi özel günlerin kutlanmasının yapıldığı salonlar da yer almaktadır. Borough Park, Brooklyn'de aşırı dindar (Hasidic) Yahudilerin mahallesinde bulunan ve New York'un hayatta kalabilen en eski cami-kültür merkezi olan *The Mosque of the Crimean Turks* (New Yorklu Türkler arasında *Kırım Cemiyeti*) bunun en güzel bir örneğidir. Stalin'in soykırımından kaçmayı başararak Türkiye ve Almanya'ya giden, fakat daha sonra Amerika'ya yerleşen Kırımlı Tatarların öncülüğünde kurulan *Kırım Cemiyeti*'nin alt katında cami, orta katında *İsmail Gaspıralı Bey İlkokulu* ve üst katında 500 civarında konuşun rahatlıkla ağırlanabileceği büyük bir salon bulunmaktadır. Bu salonda düğün ve doğum (baby shower) gibi özel günlerin yanı sıra, çeşitli kültürel faaliyetler, ramazanda her gün cemiyetin çeşitli üyelerince verilen iftarlar ve mahalli sivil veya resmî kuruluş ve yetkililerle siyasi ya da sosyal bağlantılar oluşturmaya ve ilişki geliştirmeye yönelik çeşitli faaliyetler yapılmaktadır. Nitekim ister Arap veya Pakistan kökenlilerin, ister Afrika kökenlilerin kurduğu bir yer olsun, pek çok cami-kültür merkezi genellikle benzer hizmet ve faaliyetleri icra etmektedir.

New Yorklu Müslümanların yarından fazlasını temsil eden göçmen Müslümanlar⁴¹, ilk geldiklerinde, para kazanıp biriktirmeyi ve belli bir müddet sonra ülkelerine, daha müreffeh bir hayat kurmak amacıyla dönmeyi planlamışlardı. Fakat Amerika'da kalmaya ve yerleşmeye karar verdiklerinde, bir yerde yaşamının gereği olan hayata dahil olmanın⁴² bütün gereklerini (kurumlaşma

⁴⁰ Queens semtinde bulunan ve Bosnalıların öncülüğünde kurulan Ali Paşa Camiinde bir spor odası yer almaktadır. Bu caminin Bosnalı imamı ve halk arasında "İmam Bayram" olarak bilinen zat ile görüşmemizde bu küçük spor salonuna masa tenisi koydurmasının temel sebebinin orta-lise seviyesindeki gençleri hiç olmazsa spor faaliyetiyle camiye çekmek olduğunu, bu ihmal edildiğinde çocukların aile denetiminden uzak, disiplinin uzanmadığı ve genellikle Amerikalı gençlerin uyuşturucu denemelerinin ilk başladığı serbest oyun alanlarında spor ihtiyaçlarını görmeye başlayacaklarını belirtmişti. İkinci nesil gençlerin bu ortamlardan etkilendiği de bir gerçektir. Gençlerin çeşitli faaliyetlerle kültürlü hale gelme ve eğitim sürecini oldukça ciddiye almışa benzeyen İmam Bayram, Queens'te bir futbol takımı kurmuş ve 1999'da kendi semtinde kurulan amatör ligde ilk sıralarda yer almış ve bu başarı mahalli gazetelere geçmiştir.

⁴¹ Göçmen Müslümanlar kavramı ile dışarıdan gelip New York'ta en az üç yıl ve daha fazla kalmaları kastedilmektedir. Göçmen Müslümanlar, New York Müslümanlarının kesin olmamakla birlikte % 60-70'ini temsil ettiği tahmin edilmektedir.

⁴² Bir yerde yaşamak ile kalmak arasındaki farkın önemli olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bir yerde kalmanın ihtiva ettiği her açıdan "geçicilik" anlamı malumdur. Fakat bir yerde yaşamak oraya dahil, girişi, o topraklara geçişi gerektirir. Bu açıdan göçmen Müslümanların ilk hali "New York'ta kalma"yı, sonraki hali ise "New York'ta yaşama"yı izah etmektedir.

dahil olmak üzere) New York'ta da yerine getirmeye başlamışlardır. Bu yeni haldeki göçmen Müslümanların en önemli meselesi yeni nesle kendi dinî gelenegini ve kültürel mirasını aktarmak ve rahatlıkla ibadet edebileceği ve çeşitli kültürel-geleneksel faaliyetleri yapabileceği bir mekân üretmek olmuştur. Bünyesinde -küçük de olsa- çocuklara dinî eğitimin verilebileceği bir mekânı bulduran cami-kültür merkezi, en çok ihtiyaç duyulan bir kurumdu. Böyle bir mekânın oluşturulmasında başlangıçta ekonomik zorluklar yaşandıysa da, göçmen Müslümanlar bazen geldikleri ülkelerin diplomatları yanında, zaman zaman çeşitli vakıflar aracılığıyla bazen de New Yorklu komşu Müslümanların katkılarıyla finansal problemlerini aşmış ve kendi dinî-sivil kurumlarına kavuşmuşlardır. Bu konuda acemiliğin ve sıkıntının yaşanması gayet doğaldı; çünkü bu insanların önemli bir kısmı dinî hizmetlerin devlet tarafından finanse edildiği bir yapıdan geliyorlardı. Başka bir ifadeyle, işleyen dinî kurumları hazır buldukları bir düzene aşınaydılar. Oysa New York gibi bir metropolde din adına her şeye yeniden başlamak durumundaydılar. Bu kurumsallaşma sürecinde acemiliğin yaşanmasının diğer bir sebebi de özellikle Sünnî Müslümanlarda "din adamları sınıfı" (clergy) gibi bir kavramın bulunmamasında aranabilir. Böyle bir sınıfın varlığı Batı'daki dinî kurumların omurgasını oluşturmakta ve dinî kurumların sürdürülmesini sağlamaktadır. Halbuki İslâm dünyasında bu hususta çok farklı bir tecrübe söz konusudur. Bu sebeple New Yorklu göçmen Müslümanlar, azınlık olarak kendi cami-kültür merkezi modelindeki kurumların oluşturulması ve sürdürülmesi gibi yeni bir sorumlulukla karşı karşıya kalmışlardı. Şüphesiz kendi dinî-kültürel kurumlarını Müslüman olmayan topraklarda sıfırdan inşa etmek, gönüllü olarak diasporaya yerleşen Müslümanlar açısından da çok yeni bir tecrübeydi.

Göçmen Müslümanlar, Amerika tarihinin ekonomik açıdan en sıkıntılı olan "Büyük Buhran" (Great Depression) döneminde, kısa zamanda ülkelere dönemeyeceklerini fark ettiklerinde, cami-kültür merkezleri inşa etmeye başlamışlardır. 1954'e gelindiğinde, Amerika-Kanada genelinde cami-kültür merkezleri elli ikiye ulaşmıştır. 1970'li yıllarda İslâm ülkelerinden Amerika'ya göçü kolaylaştıran düzenlemelerden sonra Amerika'ya Müslüman göçünün son safhası başlamıştır. Müslüman nüfusunun göçmenler sayesinde 1970'ten sonra tedricen, 1980'den sonra hızlı bir şekilde artmasına paralel olarak cami-kültür merkezi ve okul sayılarında da hızlı bir artış gözlenmiştir. Bundan şüphesiz New York da nasibini almıştır. Bugün Amerika genelinde 1200 civarında cami-kültür merkezi bulunmaktadır. Columbia Üniversitesi'ndeki *Muslim Communities in New York City* (MSNYC) projesinin 1998-99

yıllarında gerçekleştirdiği alan araştırması, New York şehrindeki toplam cami-kültür merkezi sayısını 140 olarak tespit etmiştir. Kesin olmamakla birlikte Amerika'daki Müslümanların sayısının 6-7 milyon civarında olduğu, önceki sayfalarda belirtildiği gibi bunun 600.000 kadannın New York şehrinde⁴³ (New York eyaletinde 1 milyon olduğu tahmin edilmektedir) yaşadığı göz önünde bulundurulursa, Amerika genelinde mevcut cami ile New York'taki cami sayısı arasında doğru bir orantı vardır.

MSNYC'nin Mayıs 1998-Haziran 1999 tarihleri arasında Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Staten Island semtlerinde yaptığı araştırma ve-rilerine göre New York'ta göçmen veya yerli Amerikalı Müslümanlara ait toplam kurum (cami-kültür merkezi, özel okul ve iş yeri) sayısı 1999 yılı itibarıyla 1780 olmuştur. Bu mahallerden 649'u Arap kökenli Müslümanlara aitken, kalanı (1131) Güney Asya, Afrika ve Balkanlar ile Türkiye gibi ülkelerden gelen Müslümanlar tarafından açılmıştır.

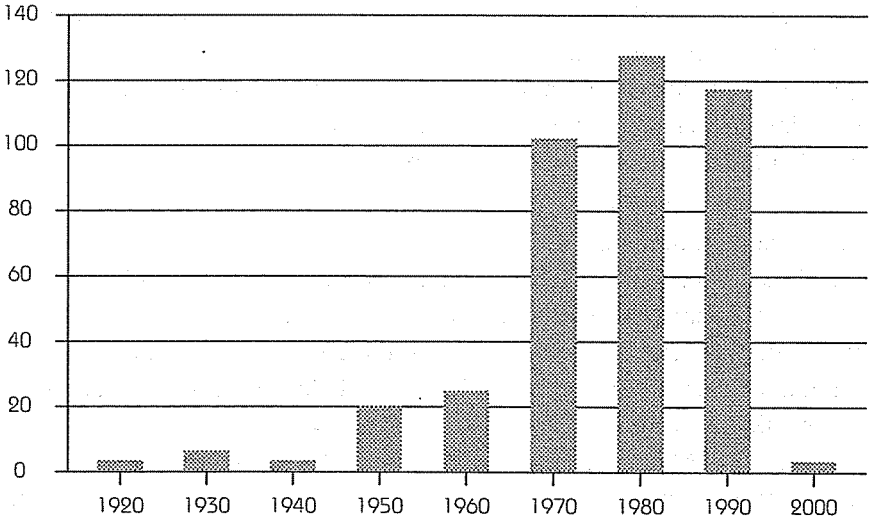
Her ne kadar cami-kültür merkezlerindeki dinî hizmetlere Amerika genelinde Müslüman nüfusun % 10 ile 15 civarında olan bölümü⁴⁴ aktif bir şekilde katılıyorsa da, bu merkezler Müslüman cemiyetin yaygın eğitim merkezi olarak çok önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Cami-kültür merkezleri Müslüman cemiyete, özel konferanslar, seminerler, özel dersler, faydalı sağlık ve hukuk bilgilerinin ihtiyaç hâsıl oldukça verildiği sosyal-sivil bir dernek gibi çalışmaktadır. Hatta düğün ve doğum kutlamaları gibi özel günler cami-kültür merkezlerinde yapılarak azınlık olan Müslümanlarda sosyalleşmeyi bizzat cami merkezine taşıdığı ve cemiyet duygularını güçlendirdiği bir gerçektir. New York'ta camiler, hem yeni neslin hem de ilk neslin, yaşlı-genç, yetişkin-çocuk hep birlikte ilmihâl bilgilerini öğrendikleri ve dinî eğitimlerini yaşayarak ve bilerek gerçekleştirdikleri, çevreyle ve şehrin sivil kurumlarıyla sağlıklı ilişkiler geliştirdikleri ortak bir okul gibidir. Bu merkezlerde cemiyet üyelerinin taciz, ayrımcılık ve aşağılanmadan uzak, sosyal ve kültürel ortak değerlere sahip olmanın verdiği huzurla kendilerine olan güveni pekiştirebildikleri ortak mekânlardır. Bu sebeple Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları yerlerde cami-kültür merkezleri, ortak değerlerin ve bilgilerin paylaşıldığı ve teyit edildiği, aynı zamanda bir sonraki nesle aktarıldığı, bunun sonucunda da cemiyet olmanın en açık bir şekilde müşahhaslaştığı hem dinî

⁴³ New York eyaletinde toplam Müslüman nüfusun 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. New York şehri şu beş büyük semtten oluşmaktadır: Manhattan, Bronx, Brooklyn, Queens ve Staten Island.

⁴⁴ Haddad ve Lummis, *Islamic Values in the United States*, s. 24-42.

hem de sivil bir kurumdur. Dinîdir, çünkü ilmihâl ve kültürel mirası öğretmektedir; sivildir, çünkü cemiyet üyelerini, New York'ta yaşayabilmeleri için ihtiyaç duydukları sosyal ve hukukî bilgi ve becerilerle donatmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan cami-kültür merkezlerinin cemiyet ile çevrede hâkim olan kültür arasındaki sınır çizgisinin yerini tayin eden ve bunu vurgulayan, Müslümanların çevredeki kültüre ne kadar entegre olup olmadığını belirlemeye çalışan bir mekân olduğunu belirtmek gerekir.

Amerika genelinde cami-kültür merkezlerinin yıllara göre artışını gösteren tablo

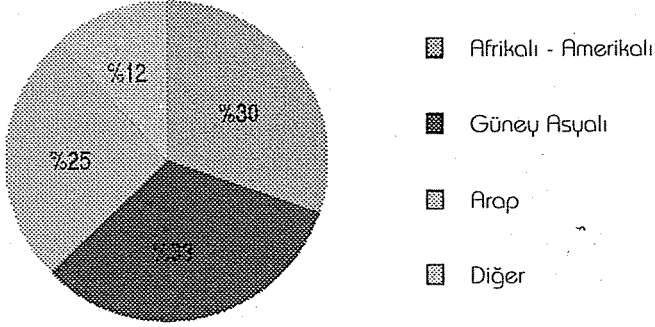
Ihsan Bağby, Paul M. Perl & Bryan T. Froehle, *The Mosque in America: A National Portrait* (CAIR Report: Washington D.C., 2001).

Cami-kültür merkezlerinin inşasını takip eden son safhadaki kurumlaşma süreci, özel okul açma şeklinde kendini göstermektedir. Bu okullar çoğunlukla cami-kültür merkezinin hemen bitişiğinde olmakla birlikte, civardaki bir veya birkaç cemiyetin rahat ulaşabileceği bir bölgede de açılmaktadır.

Yeni gelişen, özellikle 1970'li yıllardan sonra daha da belirginleşen ve Amerika'ya ait bir Müslüman Amerikalı karakterinin gelişmesi için açılan özel Müslüman okullarının bu husustaki katkısı önemlidir. Amerika genelinde 200'den fazla özel Müslüman okulu bulunurken⁴⁵, New York'taki özel

⁴⁵ Nimer, "Muslims in American Public Life," s. 169.

Cami - Kültür Merkez Üyelerinde Etnik Dağılım (New York)

Muslims in New York City Project, Columbia University

Müslüman okulu sayısı, ilkokullar da dahil olmak üzere, yirmi dört civarındadır⁴⁶. Bu okullardaki öğrenci sayısı bina kapasitesine göre genellikle 100 ile 800 arasında değişmektedir. New York şehrindeki özel Müslüman okullarında okuyan öğrencilerin toplam sayısı 3-4000 civarındadır. Bu rakamlar devlet okullarında okuyan öğrenci sayısına oranla, bu şehirde okula giden Müslüman öğrencilerin çok düşük bir kısmına, yaklaşık % 5'ine tekabül etmektedir. Zira devlet okullarında okuyan Müslüman öğrenci sayısının 86.000 fazla olduğu tahmin edilmektedir.

New York'ta da, Amerika genelinde de özel Müslüman okulların inşa edilmesinin temel sebebi, Müslüman ailelerin yabancı ve yeni bir yer olarak gördüğü bir ülkede önceliği çocuklarının dinî, millî ve kültürel değerler içerisinde eğitilmesi konusuna vermesidir. Özel okul açma fırsatına sahip olamayan ilk göçmenler, en azından dinî değerlere sahip olmaları, Tanrı inancını elde etmeleri için çocuklarını Hıristiyanların hafta sonu okullarına göndermişlerdi. Hatta ilk Türk göçmenlerden bazılarının, çocuklarını Tanrı'nın varlığından habersiz bir şekilde yetişmesinler diye kiliseye bile götürdükleri⁴⁷ anlatılmaktadır.

New York gibi büyük bir metropoldeki devlet okullarında hâkim olan popüler kültür ve dünya görüşünün, yeni neslin davranış ve değerler dünyasına hâkim

⁴⁶ Columbia Üniversitesi bünyesinde *Muslims in New York City* projesi tarafından 1998'de yapılan demografik çalışmanın sonuçlarından istifade edilmiştir.

⁴⁷ Frank Ahmed, *Turks in America: The Ottoman Turk's Immigrant Experience* (Washington, D.C. 1993), s. 7-10.

olmasından tedirgin olan bazı Müslüman aileler çocuklarını genellikle Katolik, bazen de Baptist okullarına göndermişlerdi ve halen az da olsa gönderenler vardır. Bunun temel sebebi adı geçen özel dinî okulların dinî değerlerin öğretildiği, daha önemlisi en azından dinî değerlere saygı gösterildiği birer eğitim kurumu olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir sebep de devlet okullarında Müslüman ailelerin İslâm inancını ve sahip olduğu kültürel değerleri önemsemeyen, hatta çoğu zaman küçümseyen bir anlayış ve tavırın çocuklarına aktarılması kaygısıdır.

Diğer taraftan birçok aile günümüzde devlet okullarında uygulanan karma beden dersleri, yüzme, cinsel eğitim gibi derslerle sıkıntılar yaşamaktadır. Fakat Müslüman ailelerin devlet okullarıyla yaşadıkları en ciddi problem, bu kurumlardaki eğitimin, çocuklara Müslüman ailenin korumaya çalıştığı değerlerine isyan etmeyi öğretmesi ve buna teşvik etmesidir. Bu açıdan bakıldığında New York'taki hemen her okulda okutulan, başkalarının başkılığına saygıyı ve çeşitliliğe açık olmayı öğreten "çok kültürlülük" derslerinin sadece bir ders olarak kaldığı, okulların temel eğitim felsefesine bir türlü yansıtılmadığı söylenebilir. Ancak ortak dili konuşan Müslüman cemiyetteki öğrencilerin, yoğunluklu olarak gittikleri bazı devlet okullarında, örneğin Arapça gibi bazı derslerin seçmeli ders olarak okunma imkânı da mevcuttur. Nitekim New York'un bazı semtlerinde, Arap ailelerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerdeki okullarda bunun birkaç örneği bulunmaktadır.

Yıllık 9 milyar dolarlık bütçesiyle New York, Amerika'nın en büyük devlet okulu sistemine sahiptir. Yaklaşık 80.000 öğretmenle 1.1 milyondan fazla öğrenciyi 1500 okulda eğitmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra devlet okullarından ayrı olarak 700'den fazla özel okul bulunmaktadır. Bu özel okulların çoğunluğu, başta Katolik ve Yahudiler olmak üzere çeşitli dinî cemiyetler tarafından açılmıştır. Bugün sayıları yirmi dördü bulan özel Müslüman okulları on beş yıldır yoğun bir şekilde New York'taki eğitime kendi dinî-sivil perspektiflerinden katkı sağlamaktadır. Bu okulların hepsi New York eyaletince onaylanmış ve denklikleri kabul edilmiş, hatta en eskisi olan *al-Iman School*⁴⁸ ve benzeri birkaçının gerek akademik gerekse üniversitelere öğrenci gönderme bakımından başarılı olduğu gözlenmiştir.

Fakat bütün Müslüman okulları, diğer Katolik ve Yahudi okullarından organizasyon, ortak müfredat geliştirme gibi yönlerden farklılık arz etmektedir.

⁴⁸ Queens'de Al-Khoei cami-kültür merkezinin hemen bitişiğinde Iraklı Şii cemiyet tarafından kurulan ve az da olsa Sünnî öğrencilerin gittiği bir okuldur.

Müslüman okullarının hem müfredat hem eğitim yöntemleri ve hem de okul yapısı ve mimarisi açısından belli bir standardı oluşturmaya yardımcı olabilecek Müslüman eğitim federasyonu gibi bir şemsiye kuruluş henüz oluşturulamamıştır. Bu okullar, zorunlu olarak okutulan derslerin dışındaki müfredat programında birbirlerinden hayli farklı uygulamalara sahiptir. Bu açıdan New York'taki Müslüman okullarının genel bir profilini çıkarmak çok zordur; her biri ayrı bir şekilde değerlendirilmek durumundadır. Bununla beraber *Amity School* gibi kültürel kimliği vurgulayan birkaç okul dışarıda tutulursa, ister Afrika kökenli Amerikalı Müslümanlar isterse göçmen Müslümanlar tarafından kurulmuş olsun, Müslüman okullarının ortak yanı okuldaki zaman-mekân ilişkisini Müslüman bir çevreye dönüştürme çabasında yatmaktadır. Okul derslerinin ibadet vakitlerine göre düzenlenmesi, cuma namazlarının topluca kılınması, hac, ramazan ve bayramlar gibi Müslümanlar açısından önemli olan günlerin, okulun gizli veya aşikâr eğitim yöntemleriyle (implicit-explicit curriculum) vurgulanması zaman-mekân ilişkisinin Müslüman bir çevreye dönüştürülmesinde şüphesiz etkili bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan bu özel okullarda, Amerika toplumundan ve kültüründen belli bir ölçüde soyutlanarak yetişen öğrencilerin, üniversite ve meslek hayatlarında içinde yaşamış oldukları toplum ve değerleriyle zaman zaman sıhhatli bir ilişki kuramamaları, karşılaştıkları en önemli sorundur.

New York'taki Müslüman okullarının tercih edilmesinde etkili olan özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Güven verici ve dinî değerler açısından pekiştirici bir atmosferin bulunması, okulda ibadet yapabilmek rahatlığı, kendine güven duygusu besleyen bir çevrenin var oluşu, aynı kültür içerisinde model bulma rahatlığı, iyi bir arkadaş çevresinin bulunması ve Müslüman cemiyetle daima irtibat içerisinde bulunabilmek rahatlığı. Karşılaşmış oldukları "güçlükler" ise şunlardır: Finans sıkıntısı, iyi yetişmiş öğretmen ve eleman bulma zorluğu, Amerika'da doğan ve yetişen yeni neslin idrakine uygun yeni ve pedagojik müfredat programı geliştirememesi, eğitim-öğretim yöntemlerinde Amerika ortamına uyum sağlamadaki sıkıntı, Amerikan toplumuyla rahat diyalog kuramayan, soyutlanmış bireyler yetiştirebilme tehlikesi ve içinde yaşanılan toplumla dengeli bir ilişki kurulamadığında çelişkili bir kimliğe (conflicted identities) sahip olma ihtimali.

Özel Müslüman okullarını, devlet okullarından ayıran farklı bir yön ise okutmakla yükümlü oldukları derslerin dışında müfredat programlarında yer verdikleri İslâm dersleridir (Islamic Studies). İslâm dini ve kültürü üzerine olan dersler okullara göre farklılık arz etmekle birlikte, bunlar genel olarak Kur'ân, İslâm tarihi, akâid ve dil (cemiyetin ihtiyacına göre Arapça, Urduca gibi) ders-

lerinden oluşmaktadır. Bu derslerde okutulan ders kitap ve materyallerinden önemli bir sıkıntı yaşanmaktadır. Okulların genellikle yeni olması ve ekonomik güçlükler sebebiyle, müfredat programı ve ders kitapları geliştirebilmek için ilgili uzmanlar istihdam edemediklerinden, irtibatlı oldukları ülkelerden, meselâ Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan'dan getirdikleri ders kitaplarıyla yetinmektedirler. Öte yandan yerli ve ikinci nesil Müslümanlar, dışarıdan getirilen bu kitaplardan memnun kalmamaktadır. Çünkü bunları hem pedagojik açıdan yetersiz hem de kaleme alındıkları ülkenin kültürel şartlarını fazlasıyla yansıtan metinler olarak görmektedirler. Bu sebeple Amerika'daki bazı kuruluşlar, örneğin *IQRA International Education Foundation* ve *Islamic Foundation of North America* ikinci nesil Müslümanların Amerika'daki eğitimlerine yönelik ders kitapları yazmaya başlamışlardır.

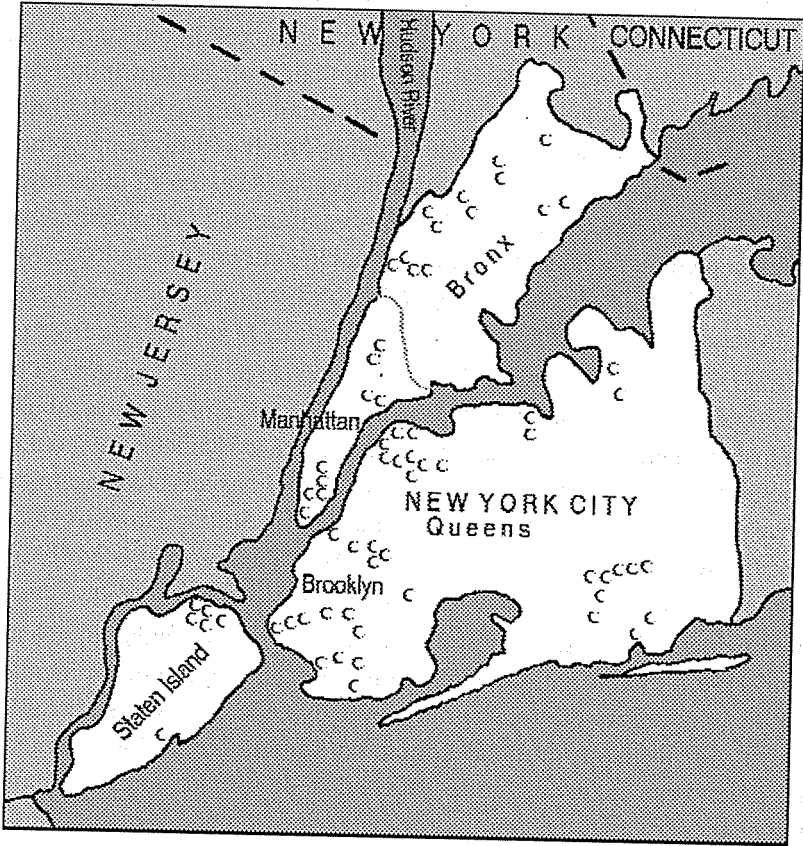
New York'taki Müslüman okulları eyaletçe öngörülen sosyal, fen ve İngilizce ile birlikte İslâm dini ve kültürüyle alâkalı derslerin bütünleşmesini başarılı bir şekilde yapabilmektedir. Her Müslüman okulun bu bütünleşmeye öncelik vermesinde birkaç sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında öğrencilerden alınan eğitim ücretleri yetersiz kaldığından, federal hükümetin ders kitapları, eğitim materyalleri, öğle yemeği ve ulaşım masrafları yardımlarından bu okulların faydalanma arzuları yer almaktadır. Eyaletin sunduğu çeşitli eğitim yardımlarından yararlanmak için de okuldaki öğrencilerin bağımsız özel eğitim kurumlarınca yapılan matematik, sosyal bilimler, İngiliz dili ve edebiyatı gibi çeşitli testlerde başarılı olmaları gerekmektedir.

Muhteva ve felsefeleri açısından bakıldığında Müslüman okulları, içinde yaşadıkları toplumun gittikçe yozlaştığına ve aile değerlerini kaybettiğine inanmakta ve buna karşılık dinî-ahlâkî değerleri Batılı kültür ve hayat tarzına karşı korunabilecek önemli sığınaklar olarak görmektedir. Bu açıdan, Müslüman okulların eğitim felsefesinin dayandığı temelin, kendi dinî-kültürel değerlerle içinde yaşadıkları hâkim kültürün değerleri arasındaki çizginin nereden geçtiğini belirlemek ve bu çizgide uzlaşma ve esnekliğin nerelerde ve ne kadar olabileceğini öğrencilere aktarmaya çalışmaktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, MSNYC projesinden önce yapılan *Muslim Communities in New York City* adlı diğer projenin ilk dönem alan çalışmalarında Manhattan'da karşılaştığımız ve küçük bir lokanta işleten Suriye asıllı bir göçmenle yapılan bir diyalog New York'taki Müslümanların çoğunluğunu temsil eden göçmen Müslümanların genel durumunu özetlemektedir. On yıldır Amerika'da bulunan bu kişiye çocukların eğitimi, sağlık meselesi ve şehrin kendisine sunmuş olduğu hizmetlerden yararlanma konusunda ailece ne kadar aktif

katılım içinde olduklarını sorduğumuzda, bize verdiği cevap şu olmuştur: "Ben sabahleyin 7.00'de dükkâna geliyorum, akşam 22.00'de eve gidiyorum. Haftanın yedi günü hep böyle. Çocuklarıma ve aileme maalesef hiç vakit ayırmıyorum. Ne sosyal hayat ne de sivil hayat var benim için. Eşim de pek İngilizce bilmediği için bir şey yapamıyor. Çocukların eğitimi hususunda tamamen Amerikan devlet okullarına bağımlıyız, onlar için kendi kültürümüzle yetişmelerini sağlayacak planlı bir eğitim yaptığımız ve bunun için vakit ayırdığımız söylenemez."⁴⁹

New York şehrindeki (Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Staten Island) cami-kültür merkezlerinin semtlere göre dağılımı.

© Muslims in New York City Project, Columbia University

⁴⁹ Manhattan (Down-town), *Muslims in New York City Project*, Columbia University, New York (1998).

Kurumlaşmadaki Safhalar

Muslim Communities in New York City projesindeki alan araştırmalarına dayanarak New Yorklu Müslümanların dinî-sivil kurumlaşma aşamalarını kısaca özetlemek gerekirse şu süreçlerden geçildiği söylenebilir:

İlk safha. Genellikle aynı ülkeden göç ederek gelen küçük bir aile ve arkadaş çevresi, ibadet ve dinî sohbet yapabilecekleri bir küçük oda kiralamakla işe başlarlar. Daha sonra bu grup, ileride kurulacak muhtemel bir caminin müteveli heyetini oluşturur. Queens'deki *Iqra Masjid*, Brooklyn'deki *Tayba Islamic Center* bu safhaya örnek olarak verilebilir.

İkinci safha. Bu temel grup, küçük esnaf veya varlıklı Müslüman iş adamlarını, açılan bu küçük mahalle mescidi teşebbüsüne çektikten sonra, kısa zamanda bir dükkân veya cami olabilecek herhangi bir mekân nakit parayla veya leasing yöntemiyle satın alınır. Gayrimenkul satın alabilecek bir finans kaynağı bulunamasa bile, halka açık daha büyük bir yer kiralama yoluna gidilir. Cemiyet başlangıçta tam gün imamlık yapabilecek birini bulamayabilir. Bu sebeple ilk zamanlarda cami sadece beş vakit namaz ve eğitim faaliyetleri için kullanılıp cuma namazı için daha büyük bir camiye gitme yolu tercih edilmektedir. Nitekim Brooklyn'de *Masjid Ibrahim* ve *Mevlana Camii-Mosque* 1999'da bu safhada bulunmaktaydı.

Üçüncü safha. İlk kurucular tedricen bir müteveli heyeti oluşturmaya başlayarak vergiden muaf bir dinî kuruma dönüşmek için resmî başvuruda bulunurlar. Daimî bir imam görevlendirilir ve özellikle çocuklara yönelik yaygın din eğitimi programları geliştirilir. Cuma namazı kılınmaya başlar ve cami dinî açıdan kurumlaşma sürecini tamamlar. Brooklyn'de *Eyüp Sultan Turkish-American Islamic Center*, *Iqra Masjid*, *Masjid Omar*, Bronx'da *African Islamic Center*, Manhattan'da *Masjid al-Farah* gibi camiler bu safhaya örnek olarak verilebilir.

Dördüncü safha. Müslüman nüfusun büyümesine ve cemiyetin gelişmesine paralel olarak yarım günlük dinî eğitim veya bilgisayar kursları açmak gibi çeşitli eğitim programları geliştirilir. Çevre eyaletlerden, komşu cemiyetlerden veya yurt dışından muhtelif konularda konferans, seminer vermek için İslâm alimleri veya çeşitli düşünürler davet edilir. Bu safhada cami hem dinî hem de sivil hizmetler veren bir cami-kültür merkezine dönüşür. Amerika şartlarına has, nevi şahsına münhasır bir Müslüman cemiyet merkezi doğar. Manhattan'da *Islamic Cultural Center of New York*, Brooklyn'deki *Muslim Center of Brooklyn* ve *Mosque of the Crimean Turks* gibi cami-kültür merkezleri bu evredeki örneklerdir.

Beşinci safha. Civar semtlerde yardım toplama toplantıları (local fund-raising), sadaka ve bağışlarla cami-kültür merkezi, çeşitli hizmetlerin görülmesi için görevliler istihdam eder. Müteveli heyetince denetlenen özel komiteler oluşturulur ve çeşitli sosyal-sivil hizmetler cemiyet üyelerine ve bölgedeki halka ulaştırılır. Bu hizmetler şu şekilde sıralanabilir: İngilizce okuma-yazma, ana okulu, fakirlere yiyecek ve giyecek tedariki, yeni göçmenler için geçici kalacak yer ayarlama, sağlık hizmetlerinden yararlanmada yardımcı olma, aile danışmanlığı, evlenme ve boşanma hizmetleri, cenaze hizmetleri, gayrimüslim cemiyetleri bilgilendirmeye yönelik İslâm'ı anlatma ve eğitim programları, yaz okulları, yaz kampları, mahallî belediye organları ve polis teşkilâtıyla sivil ilişkileri geliştirmeye yönelik programlar ve dinler arası diyalog. Bu faaliyetlerin çeşitliliği, beraberinde başka cemiyetlerde benzer hizmetleri verenlerle bir araya gelerek cami-kültür merkezlerinden ayrı sivil veya sosyal kurumların doğmasını da getirmektedir. New York'tan örnek vermek gerekirse *The Committee on Domestic Harmony-Islamic Center of Long Island, United Muslim Movement Against Homelessness (UMMAH), Muslim Women's Help Network, The Park Slope Safe Homes Project* ve *Sisters Healing Sisters* gibi kuruluşlar bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Son safha. Cami-kültür merkezlerinin ideali, ana okulundan lise son sınıfa kadar eğitim veren bir Müslüman okulu açabilmektir. Yerleşik cemiyetler, birinci nesil ile ikinci neslin iyi kaynaştığı merkezler, bu ideali gerçekleştirebilmektedir. Bu süreçte eğitim kurumu açmak farklı bir zihniyeti ve yönetimi gerektirdiğinden tabii olarak cami-kültür merkezi yönetimi ile okul yönetimi birbirinden ayrılmaktadır. Bununla beraber okul varlığını sürdürebilmesi için ekonomik açıdan cami-kültür merkezine daima bağımlı kalmaktadır. Bugün New York şehrinde yirmi dörde yakın Müslüman okulu vardır ve bu okulların hepsi New York Eğitim Müdürlüğü'nün onayı ile çalışmalarını sürdürmektedir. Müslüman okulların ırk, etnisite ve mezhebî farklılık açısından sahip olduğu çeşitlilik, cami-kültür merkezlerine oranla çok daha fazladır. Birer cami-kültür merkezleri olan Queens'de *Islamic Institute of New York Razi School*'un, *al-Khoei Foundation al-Iman School*'un ve Brooklyn'de *Masjid Musab bin Umayr*'in ve New York'un en kalabalık özel okullarından biri haline gelen *al-Noor School*'un kurulması bu son safhaya örnektir.

Bu safhaların hepsinden geçen cemiyetler olduğu gibi, sadece birkaçını gerçekleştirenler de bulunmaktadır. Bu safhalar New York'taki Müslüman cemiyetlerin dinî-sivil kurumlaşma sürecinin genel bir portresini vermekle beraber, bunun dışında kalan bazı örnekler de vardır. Birkaç küçük Müslüman

cemiyetin yaşadığı yakın uzaklıktaki bir mahalleye, yurt dışından elde edilen önemli miktardaki bir finansman ile kapsamlı birkaç cami-kültür merkezi ve okul açma örneği de mevcuttur. New York'taki beş ayrı semt olan Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Staten Island'da açılan özel Müslüman okulları ve kültür merkezleri bulunmakla birlikte, bu okul ve merkezler genellikle Brooklyn ve Queens gibi semtlerde daha çok yoğunlaşmaktadır.

Sonuç

New Yorklu Müslümanlar, köken itibariyle genelde Afrika kökenli Amerikalı, Latin kökenli Amerikalı ve Araplar ile Hint alt kıtası, Balkan ülkeleri ve Türkiye'den gelen göçmenlerden meydana gelmekte, beyaz Amerikalı mühtediler ise diğerlerine oranla çok daha mütevazı bir grup teşkil etmektedir. Amerika'daki önemli sivil kuruluşlardan biri olan CAIR'in (*Council on American-Islamic Relations*) sözcülerinden İbrahim Hooper, Amerika'daki Müslümanların, İslâm ülkelerinde yaşayan diğer Müslümanlara oranla konumlarını şöyle açıklar: "Birçok Müslüman ülkeye oranla Amerika'da pek çok açıdan İslâm dinini daha özgürce yaşayabiliyorsunuz. Belli Müslüman ülkeleri gezdim, dolaştım. Gazete veya dergi genel editörüne mektup yazmazsınız, bir elçiliğin önünde protesto afişi tutamazsınız, iktidarda bulunan hükümet veya diktatöre muhalif duruma düşebilecek hiçbir şey yapamazsınız."⁵⁰

Amerikalı Müslümanların yeni dünya ile, azınlık statüsünde de olsa yaşadıkları tecrübe, özellikle dinî-sivil kurumlaşmalarında ve sosyal yapılanmalarında gösterdikleri özen oldukça dikkat çekicidir. Her ne kadar göçmen olanları hâlâ yerleşip yerleşmeme konusunda pek emin olamadıkları bu yeni dünyada bocalama döneminde yaşasa da, uzun zamandır bu ülkedeki hayata dahil olmalarıyla yerleşmeye başlayan eski göçmenlerin ve yerli Müslümanların ortaklaşa harmanladıkları sivil, şehirli İslâm tecrübeleri gerçekten önemlidir. Amerika'ya son otuz yılda göç eden Müslümanların genellikle kendi ülkelerinin kırsal bölgelerinden gelerek Amerika'nın büyük şehirlerine yerleşmeleri, bu yeni ortama ayak uydurmalarında sıkıntılar yaşadıkları ve New York gibi bir metropolün sivil-siyasî imkânlarından tam anlamıyla istifade edemedikleri gözlenmektedir. Fakat şehirli İslâm tecrübesinden gelenler ya da şehirli hayata dahil olarak şehirleşen bir İslâm tecrübesine sahip olanların

⁵⁰ Adam Lebor, *A Heart Turned East: Among the Muslims of Europe and America* (New York: St. Martin's Press, 1998), s. 247.

Amerika'daki sivil ve siyasî tecrübeleri oldukça özgün bir yapıdadır. Bu sebeple Amerika'da şekillenen bu İslâm tecrübesini ifade eden bir "Amerika Müslümanlığı"ndan bahsedilebilir. Bu itikadi değil, sosyo-kültürel bir gözlemdir, çünkü Amerika'nın kendi sosyo-kültürel şartlarından etkilenerek oluşmuştur. Bu tecrübenin en önemli özelliği, geldiği coğrafi-kültürel atmosfer fark etmeksizin pek çok Müslümanın, Amerika'daki siyasî ve sivil imkânlarla katılmaları ve çok kültürlülüğü benimsemeleridir. Nitekim Columbia Üniversitesi'nde 2000 yılında düzenlenen odak toplantılarına (focus groups) katılan Mısırlı bir göçmen doktorun ifadeleri bu katılımdaki temel dinamiği şu şekilde özetlemiştir: "Geldiğim ülkede oy kullanmıyorduk, çünkü verilen oylar hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Fakat burada oy atacağız, zira bu ülkede oy kullanmak pek çok şeyi değiştirebiliyor. Bu güveni bize veriyor."⁵¹

Nüfus, din, ekonomi ve eğitim açısından 1980-2001 yılları arasında İslâm, Amerika'nın en hızlı büyüyen ve gelişen dini olmuştur. Fakat bu büyümenin 11 Eylül 2001'deki saldırıdan ne kadar etkilendiğini tespit etmek gerekir. Çünkü bu olaydan sonra artık geri dönme ile yerleşme arasında kalan göçmen Müslümanların gözündeki Amerika birçok açıdan cazibesini yitirmiştir. Üstelik Amerika'nın Müslüman ülkelere sıkı vize politikaları uygulaması söz konusu hızlı büyümeyi olumsuz anlamda etkilemiş olabilir. Diğer taraftan 11 Eylül hadisesinden sonra Amerikalı Müslümanların büyüme açısından nicelik olarak eski ivmelerini kaybetmiş olabilir, ancak kendi kültürel veya dinî kimlikleri açısından, içe dönük oldukça sıhhatli ve nitelikli yeni bir oluşumun yaşandığı da bir gerçektir. 11 Eylül'den önce Müslüman olduğu bilinmeyen veya farke dilmeyen bir mühendis, bir doktor bir anda çalıştığı müessesede ihtiyaç duyulduğunda kendi inancı, kültürü hakkında seminer ve konferanslar veren cemiyet lideri konumuna gelebilmektedir. Aynı şekilde üniversitede dünya tarihi bölümünde master yapan, hayat tarzını oldukça seküler olarak tanımlayan Arap asıllı bir Amerikalı, yaşamış olduğu bölgedeki değişik orta öğretim kurumlarına İslâm hakkında elinden geldiğince doğru bilgiler sunmak için gönüllü olarak çeşitli dersler vermeye gidebilmektedir. Halen benzeri faaliyetler içerisinde yer alan birçok Amerikalı Müslüman bulunmaktadır.

Şurası bir gerçek ki, 11 Eylül'ün Amerikalı Müslümanlar açısından ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de Amerikalıların İslâm hakkındaki bilgiyi, birinci elden, doğru kaynaktan öğrenme temayülünün ortaya çıkmış olmasıdır.

⁵¹ *Muslims in New York City Project, "Focus Group of Middle Easterners" (2000), Columbia University, New York.*

Daha önceden İslâm hakkında bilgi almak için Daniel Pipes⁵² gibi neo-oryantalistlere başvuran Amerikalılar, 11 Eylül sonrasında daha çok yaşadıkları şehir ve bölgelerdeki imam, mütedeyyin doktor veya mühendis gibi eğitilmiş Müslümanlardan İslâm dini ve kültürü hakkında bilgi alma temayülü göstermeye başlamışlardır. Bu yeni temayülün hem Amerikalılar hem de Müslüman Amerikalılar açısından beklenmeyen ve önceden tasarlanmayan sonuçlarından bir tanesi de doğal süreci içerisinde gelişen dinler arası diyalogdur. Bir mahalledeki cami veya küçük mescit imamını veya cemaati temsilen giden eğitilmiş bir kimseyi kendi kiliselerinde veya özel okullarında konuşma yapması için davet eden Amerikalılar, komşu oldukları Müslümanların medyada yanlış bir şekilde oluşturulan "terörist" Müslüman imajına hiç de uymadığını gördüklerinde, onlarla iletişim kurmuş ve çeşitli dinî günlerin kutlamasını paylaşma gibi ortak faaliyetlerle devam eden dinler arası sıhhatli bir diyalog başlamıştır. New York, Long Island bölgesindeki *Long Island Islamic Center*, Staten Island semtindeki *Albanian Islamic Cultural Center*, Manhattan'daki *Islamic Center of New York* ve yine Manhattan'da merkezi bulunan *ASMA Society*'nin (*American Sufi Muslim Association*) faaliyetleri bu gelişmeye örnek olarak gösterilebilir.

New Yorklu Müslümanlar içerisinde ancak kendi tarihi ve kültürü konusunda eğitilmiş olanların Amerika'da asimile olmadan entegre olmayı başardığı, farklı etnik gruplardan gelen ve birbirinden kopuk yaşayan birçok Müslümanın ise bunu başaramadığını gözlemlemek mümkündür. Kimliklerini siyasallaştırmadan, çocukların okula gitmesi, işsizlere istihdamda yardımcı olma, sağlık hizmetlerinden yararlanma, siyasî adaylarla irtibat kurup Müslüman topluluğunun istek ve ihtiyaçlarını bildirme gibi hususlarda New Yorklu Müslümanların sosyal entegrasyon ve sivil katılımı sağlayan çözüm yolları üretmeye çalıştıklarını gözlemlemekteyiz. Geçmişte olduğu gibi bugün de Amerika'ya doğru göç hareketinin, Müslüman toplulukları daha dinamik ve çekinmeden, herhangi bir komplekse kapılmadan yeni şeyler öğrenmeye daha açık hale getirdiği söylenebilir.

⁵² Daniel Pipes'in kitaplarından birkaç başlık şu şekildedir: *Militant Islam Reaches America* (New York: W.W. Norton and Company, 2003); *In the Path of God: Islam and Political Power* (New York: Transaction Publication, 2002).